

NA ROZDROŻU...

Innowacja społeczna: „Na rozdrożu. Rodzina w obliczu ubezwłasnowolnienia” została tak pomyślana, by możliwie szeroko oddziaływać na otoczenie osób z niepełnosprawnościami i w spektrum autyzmu – ich rodziców, najbliższych, specjalistów, których zawodowe ścieżki krzyżowały się z losem rodziny. Intencją autorów projektu było również otwarcie społecznej dyskusji o modelu wsparcia w podejmowaniu decyzji formalno-prawnych przez osoby z niepełnosprawnościami oraz realnej sytuacji rodziców osób zależnych.

W tym celu przygotowane zostały trzy publikacje:

1. **„Dylematy na rozdrożu”** – zbiór opowieści, refleksji i spostrzeżeń rodziców i opiekunów osób z niepełnosprawnością i w spektrum autyzmu. Autentyczne historie przepełnione emocjami i doświadczeniami, pozwalają spojrzeć na świat oczami drugiego człowieka – takiego jak my lub dostrzec rzeczywistość rodziny z niepełnosprawnością z zupełnie innej perspektywy.
2. **„Poprawnik na rozdrożu”** – blok wiedzy formalno-prawnej dla rodziców, specjalistów oraz osób wspierających rodzinę.
3. **„Rodzina na rozdrożu”** – blok wiedzy i inspiracji dla specjalistów oraz osób wspierających rodzinę.

Zachęcamy do zapoznania się ze wszystkimi materiałami, ponieważ wzajemnie uzupełniają się i dzięki temu pozwalają spojrzeć szerzej i z różnych perspektyw na rodzinę w obliczu ubezwłasnowolnienia.

WPROWADZENIE

Temat ubezwłasnowolnienia należy do bardzo trudnych, więc jako taki jest rzadko podejmowany w przestrzeni publicznej. Brak rozmów i otwartej wymiany poglądów oraz doświadczeń powoduje narastanie szeregu mitów na temat ubezwłasnowolnienia i jego skutków.

Najczęstszym impulsem do składania przez rodziców wniosku o ubezwłasnowolnienie swojego dorosłego już dziecka jest chęć ochrony jego interesów. Towarzyszy temu presja ze strony otoczenia – rodziny, znajomych, lekarzy, nauczycieli, terapeutów, urzędników – szczególnie mocno odczuwana, gdy towarzyszy zdarzeniu o charakterze formalno-prawnym. W takiej sytuacji rodzice nie mają czasu na rozważanie istniejących alternatyw, namysł nad innymi rozwiązaniami, na racjonalny wybór. Ci, którzy poszukując rozwiązań, zaczynają od rozmowy z prawnikiem, często słyszą o ubezwłasnowolnieniu jako jedynym i najrozsądniejszym wyjściu. Tymczasem ubezwłasnowolnienie – chociaż pomoże w jakiś sposób unieważnić jedną czy drugą umowę – nie jest remedium na wszystko. Nie stanowi uniwersalnej ochrony, nie ustrzeże przed zaciągnięciem zobowiązań ani przed odpowiedzialnością karną za popełniony czyn. Jako takie nie ma też nikomu „ułatwiać życia”. Niesie konsekwencje, najczęściej w praktyce nieodwracalne – zabiera możliwości decydowania o sobie w sprawach kluczowych: przy zawarciu związku małżeńskiego, przy wyborze miejsca zamieszkania, przy rozporządzaniu swoim majątkiem.

Często przed uruchomieniem procedur związanych z procesem ubezwłasnowolnienia nie rozważa się przyczyn innych niż niepełnosprawność, niezaradność, niewiarygodność osoby oraz nie analizuje się wszystkich życiowych konsekwencji, które staną się udziałem całej rodziny. To na nich spada ciężar radzenia sobie z formalnymi następstwami ubezwłasnowolnienia: sprawozdawczością, kuratelą, występowaniem do sądu o zgodę we wszystkich kwestiach przekraczających tzw. „zwykły zarząd”.

Dlatego w ramach innowacji „Na rozdrożu – rodzina w obliczu ubezwłasnowolnienia” autorzy, we współpracy z rodzicami i specjalistami, podjęli się wyjaśnienia tego trudnego tematu i ukazania wszystkich okoliczności, które się z ubezwłasnowolnieniem i samostanowieniem wiążą. Głównymi adresatami rozwiązań tej innowacji są rodzice, którzy rozważą kwestię aktualnych kompetencji własnego dziecka – w zakresie ochrony własnych interesów, umiejętności dokonywania wyborów oraz jego pełnej zdolności do czynności prawnych. Niniejsza broszura jest blokiem wiedzy formalno-prawnej, opisującym szeroki obszar związany z problematyką ubezwłasnowolnienia i samostanowienia. Aktualnie coraz silniej wybrzmiewa pogląd, że ubezwłasnowolnienie to rozwiązanie, które ogranicza prawa i wolności osobiste człowieka. Wielokrotnie zwracał na to uwagę w swoich orzeczeniach zarówno Sąd Najwyższy, jak i Trybunał Konstytucyjny.

W tej broszurze nie rozstrzygamy, jaką ścieżkę wybrać, które rozwiązanie jest słuszne. Jesteśmy jednak przekonani, że gdy rodzina znajdzie się już na rozdrożu – w obliczu konieczności podjęcia decyzji – rodzice mają prawo posiadać całą niezbędną wiedzę, aby podjąć świadomą decyzję o wyborze i skorzystaniu z któregośkolwiek instrumentu prawnego. Przedstawiamy dwa modele: ten obowiązujący w Polsce (i wielu innych krajach) oraz postulowany przez Rzecznika Praw Obywatelskich model wspieranego podejmowania decyzji, który związany jest ze społecznym modelem niepełnosprawności

opisanym w Konwencji Praw Osób Niepełnosprawnych ONZ. Naszkicujemy również rozwiązania, jakie obowiązują na świecie, kierunki zmian planowanych w polskim prawie oraz fakty i mity dotyczące ubezwłasnowolnienia. Do broszury dołączymy suplement w postaci wyciągu przepisów z polskiego prawa, który pozwoli lepiej odnaleźć się w gąszczu istniejących rozwiązań.

Życzymy owocnej i pełnej refleksji lektury!

Autorzy

SPIS TREŚCI

1. Prawo do samostanowienia
2. Instrumenty prawne w prawie polskim
 - 2.1. Zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych
 - 2.2. Oświadczenie woli
 - 2.3. Ubezwłasnowolnienie całkowite i częściowe
 - 2.4. Kurator dla osoby z niepełnosprawnością
 - 2.5. Pełnomocnictwo
 - 2.6. Zastępcza zgoda sądu na dokonanie czynności prawnej
3. Modele wspomaganego podejmowania decyzji
 - 3.1. Wielka Brytania
 - 3.2. Szwecja
 - 3.3. PolskaPorównanie modeli wspieranego podejmowania decyzji
4. Kierunki zmian
5. Fakty, mity i pytania związane z ubezwłasnowolnieniem
6. Suplement – odnośniki do wybranych zapisów w prawie
7. Słowniczek pojęć podstawowych
8. Gdzie szukać pomocy prawnej?

1. PRAWO DO SAMOSTANOWIENIA

Najważniejszymi pojęciami pojawiającymi się w tej broszurze są ubezwłasnowolnienie oraz samostanowienie. Temat samostanowienia oraz warunków niezbędnych do jego wsparcia jest szeroko opisywany w **artykułach 12 oraz 19 Konwencji Praw Osób Niepełnosprawnych ONZ**.

Artykuł 12 Konwencji mówi między innymi o prawie osób z niepełnosprawnościami (w skrócie OzN) do uznania ich podmiotowości wobec prawa oraz o tym, że posiadają one zdolność do czynności prawnych we wszystkich aspektach życia na równi z innymi ludźmi. Osoby z niepełnosprawnościami mają prawo do wsparcia, jakiego mogą wymagać w korzystaniu ze swojej zdolności do czynności prawnych oraz do ochrony przed nadużyciami, których ofiarami mogą się stać. Mają one mieć także zagwarantowane prawo do swojej własności, której nie mogą być bezprawnie pozbawiane.

Artykuł 19 daje prawo osobom z różnymi niepełnosprawnościami do prowadzenia swojego życia w społeczności lokalnej, razem z szansą podejmowania decyzji na równi z innymi ludźmi oraz zobowiązuje państwa-strony do ułatwienia wszystkimi możliwymi sposobami korzystania przez osoby z niepełnosprawnościami z tego prawa oraz ich pełnego włączenia i udziału w społecznościach lokalnych.

W praktyce w Polsce nie istnieją narzędzia do pełnego korzystania ze zdolności do czynności prawnych. Obecnie obowiązujące formy oświadczeń woli czy pełnomocnictw nie wspierają w pełni osób z niepełnosprawnościami. Z różnych powodów najczęściej pojawiającą się w takiej sytuacji propozycją jest złożenie wniosku o ubezwłasnowolnienie. Jednak **ubezwłasnowolnienie zabiera możliwość samostanowienia i jest sprzeczne z Konwencją Praw Osób Niepełnosprawnych**.

2. INSTRUMENTY PRAWNE W PRAWIE POLSKIM

2.1. Zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych

Zdolność prawna to bycie podmiotem praw i obowiązków. Powstaje i wygasa z mocy prawa (Kodeks cywilny), powstaje z chwilą narodzin, a wygasa z chwilą śmierci człowieka. **Nie jest stopniowalna, nie można się jej zrzec ani przenieść na inną osobę** w drodze czynności prawnej.

W pewnych sytuacjach prawo polskie przyznaje zdolność prawną dziecku nienarodzonemu (nasciturusowi). Taka norma prawna ma przede wszystkim na celu zabezpieczenie uprawnień poczętego dziecka, które powstają wskutek zdarzeń mających miejsce przed datą jego urodzenia. Zrozumiałe jest, że takie dziecko nie podejmuje samodzielnych decyzji i nie dokonuje żadnych prawnych czynności, ale może np. zostać ujęte w testamentie osoby zmarłej przed jego urodzeniem.

Zdolność do czynności prawnych to możliwość samodzielnego dokonywania czynności prawnych w swoim imieniu i na swój rachunek, jak np. zawieranie umów, zarządzanie pieniędzmi, zaciąganie zobowiązań czy składanie oświadczeń woli. Kodeks cywilny mówi, że pełną zdolność do czynności prawnych nabywa się z chwilą uzyskania pełnoletności. **Zdolności do czynności prawnych nie mają dzieci poniżej 13. roku życia oraz osoby ubezwłasnowolnione całkowicie.**

Jeśli osoba ma zdolność prawną, ale nie ma zdolności do czynności prawnych – to **może być co prawda właścicielem nieruchomości** (zdolność prawna), ale **nie może jej samodzielnie sprzedać** (niezdolność do czynności prawnych).

2.2. Oświadczenie woli

To wyrażenie swojej woli zmierzające do wywołania skutku prawnego w postaci powstania, zmiany lub ustania stosunku prawnego. Jest jednym z elementów czynności prawnej. Można ją wyrazić przez każde zachowanie, które dostatecznie ujawnia wolę danej osoby.

Oto **przykładowe formy**:

- pisemna,
- elektroniczna (podpis elektroniczny),
- dokumentowa (SMS, MMS, email),
- pisemna z podpisami notarialnie/urzędowo poświadczonymi,
- pisemna z datą pewną – czyli np. poświadczoną przez urząd lub notariusza,
- akt notarialny – zawierany w obecności notariusza, który poświadcza zgodność tego aktu z prawem.

Są sytuacje, kiedy oświadczenie woli jest wadliwe, co powoduje jego nieważność. Należą do nich: wystąpienie pozorności, błędu, podstępu lub groźby.

Wyjaśnienie tych terminów znajduje się na końcu broszury. >> patrz rozdz. 7. SŁOWNICZEK

2.3. Ubezwłasnowolnienie całkowite i częściowe

Ubezwłasnowolnienie całkowite to zupełne pozbawienie zdolności do czynności prawnych przez sąd. Taką osobę reprezentuje opiekun prawny ustanowiony przez sąd rodzinny i opiekuńczy. Czynności prawne podjęte przez osobę ubezwłasnowolnioną, z wyjątkiem umów zawieranych w drobnych bieżących sprawach życia codziennego, są nieważne.

Ubezwłasnowolnienie częściowe to sądowe ograniczenie zdolności do czynności prawnych. Osoba ubezwłasnowolniona częściowo może wykazać inicjatywę w wielu działaniach prawnych, ale większość podejmowanych przez nią czynności prawnych musi zatwierdzić kurator ustanowiony przez sąd rodzinny i opiekuńczy. Osoba ubezwłasnowolniona częściowo może podjąć zatrudnienie,

dysponować swoim zarobkiem lub przedmiotami oddanymi jej do osobistego użytku. Jednakże sąd przy wnioskowaniu o ubezwłasnowolnienie częściowe może zadecydować o ubezwłasnowolnieniu całkowitym.

Wniosek o ubezwłasnowolnienie może zgłosić:

- małżonek osoby, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie;
- krewni w linii prostej (np. rodzice, dziadkowie, dzieci), jeśli osoba ta nie ma przedstawiciela ustawowego,
- rodzeństwo, jeśli osoba ta nie ma przedstawiciela ustawowego,
- przedstawiciel ustawowy,
- prokurator,
- Rzecznik Praw Obywatelskich i Rzecznik Praw Dziecka.

Uwaga: zgłoszenie wniosku o ubezwłasnowolnienie w złej wierze lub w sposób lekkomyślny podlega karze grzywny.

Uczestnikami postępowania o ubezwłasnowolnienie są:

- wnioskodawca,
- osoba, której dotyczy wniosek,
- przedstawiciel ustawowy,
- małżonek osoby, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie.

Postępowanie toczy się z udziałem prokuratora. Dodatkowo organizacje pozarządowe, które wśród swoich zadań statutowych mają obowiązek ochrony praw osób niepełnosprawnych, udzielania pomocy takim osobom lub ochrony praw człowieka, mogą wziąć udział w postępowaniu na każdym jego etapie. Uczestnikami postępowania mogą być ci, którzy odczuwają konsekwencje decyzji sądu – np. rodzice, rodzeństwo. W postępowaniu **mogą wziąć udział** też np. partnerzy tych osób lub wspólnicy w biznesie, kontrahenci, darczyńcy lub obdarowani.

Jeżeli wniosek o ubezwłasnowolnienie dotyczy osoby pełnoletniej, **sąd może** sam lub na wniosek **wyznaczyć doradcę tymczasowego**. Może nim być małżonek, krewny lub inna osoba bliska, o ile to jest w interesie tej osoby. Doradcą tymczasowym może być także osoba wskazana przez organizację pozarządową, która jest stroną w postępowaniu.

Osoba, dla której ustanowiono doradcę tymczasowego, **ma ograniczoną zdolność do czynności prawnych na równi z osobą ubezwłasnowolnioną częściowo**.

W sprawach o ubezwłasnowolnienie, o uchylenie oraz zmianę ubezwłasnowolnienia sąd może ustanowić dla osoby, której dotyczy wniosek, adwokata albo radcę prawnego z urzędu, jeśli uzna, że ta osoba go potrzebuje do sprawy sądowej.

Gdzie składa się wniosek o ubezwłasnowolnienie?

Wniosek o ubezwłasnowolnienie składa się do **sądu okręgowego zgodnego z miejscem zamieszkania** osoby, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie. Jeśli nie ma takiego miejsca zamieszkania, to wniosek składa się **do sądu okręgowego** w miejscu pobytu tej osoby.

Ile trwa wydanie orzeczenia o ubezwłasnowolnieniu?

Może to być proces trwający do kilku miesięcy. Zdarza się, że sądy jako biegłych powołują lekarzy, do których uczęszcza osoba mająca być ubezwłasnowolniona, co niezwykle przyspiesza czas wydania opinii. Osoba, której dotyczy wnioski o ubezwłasnowolnienie, **musi być bowiem zbadana przez biegłego lekarza psychiatrę lub neurologa, a także psychologa**. Jeśli dwóch biegłych lekarzy nie może rozstrzygnąć, jaki jest stan tej osoby, taka osoba jest kierowana na maksymalnie 6-tygodniową obserwację. Sąd może ten czas przedłużyć do 3 miesięcy w wyjątkowych sytuacjach.

Koszty związane z ubezwłasnowolnieniem to przede wszystkim koszty sądowe:

- opłata sądowa (100 zł),
- zaliczka na opinię biegłego psychologa lub psychiatry (wysokość ustala sąd, ok. 500–600 zł).

W przypadku trudnej sytuacji finansowej można wnioskować o zwolnienie od kosztów sądowych – w tym celu należy – najlepiej od razu we wniosku o ubezwłasnowolnienie – wskazać, że rodziny nie stać na poniesienie takiego kosztu. Dodatkowo trzeba wypełnić i załączyć oświadczenie o stanie rodzinnym, majątku, dochodach i źródłach utrzymania.

Osoba ubezwłasnowolniona, która chciałaby złożyć wniosek o uchylenie lub zmianę ubezwłasnowolnienia, **nie ponosi kosztów sądowych**.

Jeżeli wnioskodawca chciałby skorzystać z pomocy profesjonalnego pełnomocnika (radcy prawnego lub adwokata), wówczas należy doliczyć do kosztów prowadzenia sprawy ustalone z takim pełnomocnikiem wynagrodzenie. Można również wnioskować o ustanowienie przez sąd pełnomocnika z urzędu, o ile wykazemy, że nie możemy pozwolić sobie na ten koszt. Nie ma znaczenia czy sąd zwolnił nas z kosztów, czy nie.

Jakie przesłanki sąd bierze pod uwagę przy podejmowaniu decyzji o ubezwłasnowolnieniu?

Ubezwłasnowolnienie całkowite może być orzeczone, gdy spełnione są jednocześnie trzy warunki:

- dana osoba jest dotknięta chorobą psychiczną, niepełnosprawnością intelektualną albo innego rodzaju zaburzeniem psychicznym, w szczególności pijaństwem lub narkomanią,
- osoba nie jest w stanie kierować swym postępowaniem (chodzi o brak świadomego kontaktu z otoczeniem oraz brak możliwości intelektualnej oceny swojej sytuacji, swojego zachowania i wywołanych nim następstw),
- ubezwłasnowolnienie jest celowe jako środek nadzwyczajny i nieunikniony ze względu na interes tej osoby.

Ubezwłasnowolnienie częściowe może być orzeczone, gdy:

- dana osoba jest dotknięta chorobą psychiczną, niepełnosprawnością intelektualną albo innego rodzaju zaburzeniem psychicznym, w szczególności pijaństwem lub narkomanią,
- stan danej osoby nie uzasadnia ubezwłasnowolnienia całkowitego,
- ubezwłasnowolnienie częściowe jest wskazane jako środek wsparcia w prowadzeniu spraw osoby, której dotyczy wniosek.

W postanowieniu o ubezwłasnowolnieniu sąd orzeka ubezwłasnowolnienie całkowite lub częściowe i tę decyzję uzasadnia. W dniu wydania wyroku ta osoba musi nadal spełniać trzy wyżej wymienione warunki. Czasami zdarza się, że ubezwłasnowolnienie jest orzekane w trakcie krótkotrwałej poprawy stanu psychicznego.

Jakie konsekwencje prawne niesie ze sobą ubezwłasnowolnienie całkowite?

Ubezwłasnowolnienie całkowite powoduje pełne pozbawienie zdolności do czynności prawnych. Każda czynność prawna dokonana przez osobę całkowicie ubezwłasnowolnioną będzie nieważna. Nieważne będą zarówno umowy, jak i jednostronne czynności prawne (np. sporządzenie testamentu).

Osoba ubezwłasnowolniona całkowicie **nie może**:

- pracować,
- podpisywać umów,
- złożyć wniosku o orzeczenie o niepełnosprawności,
- podpisać zgody na zabieg medyczny,
- zawrzeć związku małżeńskiego,
- traci też władzę rodzicielską nad swoimi dziećmi.

Zasada bezwzględnej nieważności, która polega na tym, że czynność od początku nie wywołuje żadnych skutków prawnych, może częściowo chronić takie osoby, ale bardziej ogranicza ich udział w życiu i poziom samostanowienia.

Osoba ubezwłasnowolniona całkowicie **może jedynie** dokonywać czynności w drobnych, bieżących sprawach życia codziennego, np. zrobić drobne zakupy, kupić bilet na przejazd publicznym środkiem transportu czy też opłacić rachunki na pocztę. Dopiero gdy ten towar zostanie jej sprzedany za o wiele wyższą cenę, można uznać taki zakup za nieważny.

Osoba ubezwłasnowolniona całkowicie **nadal ma zdolność prawną**, dlatego może być np. właścicielem należącego do niej majątku. Osoba ubezwłasnowolniona całkowicie może też żądać ochrony swoich dóbr osobistych. Robi to jednak za pośrednictwem ustanowionego przez sąd opiekuna prawnego.

Jakie są prawa i obowiązki opiekuna prawnego?

Sąd, który orzekł ubezwłasnowolnienie całkowite, przesyła sądowi opiekuńczemu prawomocne postanowienie o ubezwłasnowolnieniu. Sąd opiekuńczy ustanawia dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie opiekuna, chyba że ubezwłasnowolnienie całkowite dotyczy osoby, która pozostaje pod władzą rodzicielską. **Obowiązki opiekuna w przypadku osoby pomiędzy 13. a 18. rokiem życia sprawują rodzice**, którzy mają władzę rodzicielską.

Opiekunem osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie powinien być wyznaczony przede wszystkim jej mąż lub ewentualnie ojciec albo matka, chyba że nie byłoby to dobre dla osoby ubezwłasnowolnionej. W dalszej kolejności opiekunem ustanawia się krewnych lub inne osoby bliskie, a ostatecznie osobę wskazaną np. przez organizację społeczną.

Nie może być ustanowiona opiekunem inna osoba ubezwłasnowolniona albo pozbawiona praw publicznych. Samo **posiadanie przez daną osobę orzeczenia o stopniu niepełnosprawności nie dyskwalifikuje możliwości bycia opiekunem osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie.**

Do opieki nad ubezwłasnowolnionym całkowicie stosuje się odpowiednio przepisy o opiece nad małoletnim. Opieka nad małoletnim i opieka nad osobą ubezwłasnowolnioną całkowicie to dwie różne sprawy. O ile głównym celem opiekuna małoletniego jest troska o wychowanie, o tyle dla opieki nad ubezwłasnowolnionym najważniejsze są starania o jego powrót do zdrowia i zarządzanie jego majątkiem.

Zadaniem opiekuna jest realizowanie obowiązków przewidzianych prawem, w tym sprawowanie pieczy nad osobą ubezwłasnowolnioną całkowicie i nad jej majątkiem. Opiekun ponosi przy tym odpowiedzialność za niewykonanie tych obowiązków. Nadzór nad sprawowaniem opieki należy do sądu, który ustanawia opiekę, powołuje opiekuna, udziela opiekunowi zezwoleń w ważniejszych sprawach, nadzoruje sprawowanie opieki (w tym analizuje i zatwierdza sprawozdania roczne i rachunki składane przez opiekuna).

Opiekun ma obowiązek niezwłocznie po objęciu opieki sporządzić inwentarz majątku osoby pozostającej pod opieką i przedstawić go sądowi opiekuńczemu. Taki sam obowiązek ma opiekun w razie późniejszego nabycia majątku przez osobę pozostającą pod opieką. Jeżeli **majątek jest nieznaczny**, sąd opiekuńczy może zwolnić opiekuna od obowiązku sporządzenia inwentarza.

Sąd opiekuńczy może żądać od opiekuna wyjaśnień we wszelkich sprawach należących do zakresu opieki oraz przedstawiania dokumentów związanych z jej sprawowaniem.

Opiekun obowiązany jest w terminach oznaczonych przez sąd opiekuńczy, lecz nie rzadziej niż co roku, składać temu sądowi sprawozdania dotyczące osoby pozostającej pod jego opieką oraz rachunki z zarządu jego majątkiem. Opiekun musi więc zbierać i zachowywać rachunki, które wiążą się ze sprawowaniem opieki. Wyjątkowo sąd może zwolnić opiekuna od przedstawienia szczegółowych rachunków z zarządu (jeżeli dochody z majątku nie przekraczają prawdopodobnych kosztów utrzymania i wychowania pozostającego pod opieką). W takim wypadku opiekun składa tylko ogólne sprawozdanie o zarządzie majątkiem. Decyzja w zakresie zwolnienia należy jednak **wyłącznie do sądu.**

Sąd decyduje także, czy i w jakim zakresie zatwierdzić rachunki przygotowane przez opiekuna. W tym celu sprawozdania i rachunki podlegają badaniu pod względem rzeczowym i rachunkowym. Sąd może zarządzić w razie potrzeby ich sprostowanie i uzupełnienie. Opiekun powinien więc skrupulatnie podchodzić do kwestii związanych z zarządem majątkiem podopiecznego. Za **nienależyte sprawowanie zarządu majątkiem** opiekun ponosi bowiem **odpowiedzialność odszkodowawczą.**

Opiekun osoby całkowicie ubezwłasnowolnionej jest przedstawicielem ustawowym swojego podopiecznego. Opiekun powinien uzyskiwać zezwolenie sądu opiekuńczego we wszelkich ważniejszych sprawach, które dotyczą osoby lub majątku małoletniego. Ustalenie, jakie czynności należą do kategorii czynności ważniejszych, nie zawsze będzie proste.

Należy wziąć pod uwagę następujące kryteria:

- doniosłość skutków czynności,
- wartość majątkową czynności,
- przewidywalność czynności,
- odstępstwa od standardów,
- typ czynności,
- sporność danej czynności.

W przypadku trudności ze sprawowaniem opieki sąd opiekuńczy może ustanowić kuratora.

Opiekun nie może reprezentować osób pozostających pod jego opieką:

- przy czynnościach prawnych między tymi osobami;
- przy czynnościach prawnych między jedną z tych osób a opiekunem albo jego małżonkiem, zstępnyymi, wstępnyymi lub rodzeństwem, chyba że czynność prawna polega na **bezpłatnym przysporzeniu** * na rzecz osoby pozostającej pod opieką.

W powyższych sytuacjach podopiecznego reprezentuje kurator ustanowiony przez sąd opiekuńczy. Sąd opiekuńczy i inne organy władzy publicznej są obowiązane udzielać pomocy opiekunowi, jeżeli jest ona potrzebna do należytego wykonywania opieki. **Jako przykład można podać sytuację, w której opiekun może zwrócić się do sądu opiekuńczego o odebranie podopiecznego od osoby nieuprawnionej.**

Opieka nad ubezwłasnowolnionym całkowicie ustaje z mocy prawa w razie uchylenia ubezwłasnowolnienia lub zmiany ubezwłasnowolnienia całkowitego na częściowe.

* **Bezpłatne przysporzenie to otrzymanie jakiejś korzyści, świadczenia, usługi, itp. bez konieczności przekazywania czegoś w zamian. Przykładowo darowizna polega na bezpłatnym przysporzeniu, albowiem obdarowany nie musi nic przekazywać darczyńcy. Spadek również jest bezpłatnym przysporzeniem.**

Jakie konsekwencje prawne niesie ze sobą ubezwłasnowolnienie częściowe?

Ubezwłasnowolnić częściowo można tylko osobę pełnoletnią. Osoba ubezwłasnowolniona częściowo ma ograniczoną zdolność do czynności prawnych, mimo że jest pełnoletnia. Czyli: albo nie będzie mogła zrobić pewnych rzeczy pod żadnym pozorem, albo zrobienie czegoś będzie wymagało zgody kuratora wyznaczonego przez sąd lub zgody samego sądu. W części spraw będzie mogła decydować zupełnie samodzielnie.

Kurator powinien udzielić zgody na dokonanie przez ubezwłasnowolnionego częściowo jednostronnej czynności prawnej najpóźniej w chwili dokonania tej czynności. Natomiast w przypadku umowy kurator może udzielić tej zgody także po zawarciu tej umowy przez osobę ubezwłasnowolnioną częściowo – chodzi więc o potwierdzenie. Potwierdzenie umowy powoduje, że umowa staje się ważna, a odmowa potwierdzenia powoduje jej nieważność.

Zgodnie z ogólną zasadą zaciągnięcie zobowiązania lub rozporządzenie swoim prawem przez osobę ubezwłasnowolnioną częściowo wymaga zgody kuratora. Chodzi tutaj o to, że te czynności prawne bezpośrednio ograniczają aktywa lub powiększają pasywa majątku osoby ubezwłasnowolnionej częściowo. Wymagają więc kontroli, aby ustrzec osobę ubezwłasnowolnioną częściowo przed nieracjonalnym uszczerbkiem majątkowym.

Osoba ubezwłasnowolniona częściowo może samodzielnie dokonać czynności niemających charakteru czynności zobowiązujących lub rozporządzających. Może np. samodzielnie przyjąć darowiznę, z którą nie są związane żadne zobowiązania.

Ponadto na mocy przepisów osoba ubezwłasnowolniona częściowo może:

- zawierać umowy powszechnie zawierane w drobnych bieżących sprawach życia codziennego, nawet jeśli są dla niej krzywdzące,
- wydawać swoje pieniądze, chyba że to prawo ograniczy jej sąd,
- dokonywać wszelkich czynności, dotyczących przedmiotów majątkowych, które kurator oddał osobie ubezwłasnowolnionej częściowo do swobodnego użytku, wyjąwszy jednak te czynności, do dokonania których nie wystarcza zgoda kuratora (osoba ubezwłasnowolniona częściowo może swobodnie dysponować kieszonkowym; nie może natomiast wyzbyć się swojej nieruchomości, nawet oddanej do swobodnego użytku, ponieważ konieczne jest tutaj zezwolenie sądu),
- zawrzeć umowę o pracę i pracować (z tym zastrzeżeniem, że **kurator może za zezwoleniem sądu rozwiązać stosunek pracy, jeżeli sprzeciwia się on dobru tej osoby**).

Osoby ubezwłasnowolnione częściowo mają więc dosyć szeroki zakres kompetencji do samodzielnego wykonywania czynności prawnych.

Zakres możliwych do podejmowania czynności przez osoby ubezwłasnowolnione częściowo wynika więc z **przepisów, decyzji sądu oraz kuratora**.

Jakie są prawa i obowiązki kuratora?

Kuratora ustanawia się **dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo**. Ustanowienie kurateli i powołanie kuratora to zadania sądu opiekuńczego. Celem kurateli nad ubezwłasnowolnionym częściowo jest **udzielanie mu pomocy potrzebnej do prowadzenia jego spraw**.

Kuratorem ubezwłasnowolnionego częściowo powinien być wyznaczony przede wszystkim **jego małżonek, a jeżeli małżonka nie ma – ojciec lub matka osoby ubezwłasnowolnionej**, chyba że nie byłoby to dla tej osoby dobre. W dalszej kolejności kuratorem ustanawia się krewnych lub inne osoby bliskie, a ostatecznie osobę wskazaną np. przez organizację społeczną.

W przypadku ubezwłasnowolnienia częściowego, dochodzi do ograniczenia zdolności do czynności prawnych.

Ograniczoną zdolność do czynności prawnych charakteryzują trzy cechy:

1) **brak kompetencji** do dokonywania pewnych rodzajów czynności prawnych (np. sporządzenie testamentu), 2) **system kontroli** nad dokonywaniem określonych postaci czynności prawnych oraz

3) **pełna kompetencja** do dokonywania pozostałych czynności prawnych.

System kontroli jest tu najbardziej charakterystyczną cechą. Polega on na tym, że do pewnych czynności prawnych dokonywanych przez osoby ograniczone w zdolności do czynności prawnych jest konieczne uzyskanie zgody kuratora. Ponadto dla pewnych szczególnie ważnych czynności prawnych, których sam przedstawiciel ustawowy nie mógłby dokonać w imieniu ubezwłasnowolnionego częściowo, konieczne jest także zezwolenie sądu.

Rodzaj i zakres obowiązków i praw kuratora osoby ubezwłasnowolnionej częściowo zależy od określenia dokonanego w tym względzie przez sąd opiekuńczy. Kurator osoby ubezwłasnowolnionej częściowo jest powołany do jej reprezentowania i do zarządu jej majątkiem tylko wtedy, gdy sąd opiekuńczy tak postanowi.

W zaświadczeniu dla kuratora sąd określa zakres jego uprawnień. Gdy sąd opiekuńczy postanowił, że kurator osoby ubezwłasnowolnionej częściowo jest powołany do jej reprezentowania i do zarządu jej majątkiem, sytuacja prawna tego kuratora jest bardzo zbliżona do sytuacji opiekuna. W takim wypadku do kuratora należą: piecza nad osobą ubezwłasnowolnioną częściowo, zarząd jej majątkiem oraz jej reprezentacja.

Jeżeli sąd opiekuńczy nie skorzysta z tej możliwości i nie powoła kuratora do reprezentowania osoby ubezwłasnowolnionej częściowo i do zarządu jej majątkiem, kurator osoby ubezwłasnowolnionej częściowo jest przede wszystkim **doradcą**.

Ponadto kurator, którego sąd opiekuńczy nie upoważnił do reprezentowania ubezwłasnowolnionego częściowo, jest jednak jego przedstawicielem ustawowym, jest bowiem powołany do wyrażania zgody na czynności prawne dokonywane przez ubezwłasnowolnionego częściowo. W sprawach ważniejszych potrzebne jest ponadto **zezwoenie sądu opiekuńczego**.

Jeżeli sąd postanowi, że kurator dla osoby ubezwłasnowolnionej zostaje powołany do jej reprezentowania, wówczas odpowiednie zastosowanie znajdą przepisy o opiece dotyczące pieczy nad osobą i majątkiem podopiecznego. Kurator osoby ubezwłasnowolnionej będzie musiał uzyskać zezwolenie sądu opiekuńczego we wszelkich ważniejszych sprawach dotyczących osoby lub majątku ubezwłasnowolnionego częściowo. Zastosowanie znajdzie także przepis wprowadzający zakaz czynności prawnych „z samym sobą”.

Kurator, który reprezentuje i zarządza majątkiem podopiecznego, ma także obowiązek sporządzenia inwentarza oraz składania sprawozdań na takich zasadach jak opiekun.

Czy sąd może odmówić ubezwłasnowolnienia?

Wszystko zależy od biegłego oraz od sądu. Przewodniczący może bowiem oddalić wniosek o ubezwłasnowolnienie na podstawie wysłuchania osoby objętej wnioskiem przy udziale biegłych i to nawet bez zlecenia im sporządzenia pisemnej opinii. Jeśli biegły psychiatra stwierdzi, że badany nie jest chory psychicznie ani nie ma niepełnosprawności intelektualnej, to sąd nie może ubezwłasnowolnić całkowicie takiej osoby. Jeśli sąd nadal ma wątpliwości co do poczytalności badanego, może poprosić

o opinię innego biegłego. Nie każda choroba psychiczna oznacza ubezwłasnowolnienie. Wszystko zależy od rodzaju i stopnia nasilenia choroby oraz objawów. Dlatego opinia biegłego psychiatry, poza diagnozą, powinna ocenić zdolności osoby do kierowania swoim postępowaniem, na podstawie jego zachowania się, działania, relacji w rodzinie, w pracy.

Czy można cofnąć wniosek o ubezwłasnowolnienie?

Cofnięcie wniosku o ubezwłasnowolnienie może nastąpić na wniosek danej osoby, która go złożyła, do momentu wydania postanowienia. Trzeba pamiętać, że **w niektórych przypadkach wycofanie nie będzie już możliwe.**

Jeśli wniosek o cofnięcie wpłynie **przed rozpoczęciem rozprawy**, o jego losie decyduje sąd. Jeśli jest to sprzeczne z prawem, zasadami współżycia społecznego albo zmierza do obejścia prawa, sąd może nie wyrazić zgody na cofnięcie takiego wniosku.

Jeżeli cofnięcie wniosku nastąpi już po rozpoczęciu rozprawy albo po złożeniu przez któregoś z uczestników oświadczenia na piśmie, cofnięcie wniosku będzie możliwe tylko wtedy, gdy inni uczestnicy, którzy mogliby złożyć wniosek o ubezwłasnowolnienie, nie wniosą sprzeciwu w określonym przepisami terminie.

Czy można uchylić ubezwłasnowolnienie?

Jeśli zmienią się okoliczności, a przede wszystkim stan zdrowia osoby ubezwłasnowolnionej, **sąd może w każdym czasie zmienić lub uchylić postanowienie o ubezwłasnowolnieniu.** Sąd uchyla to postanowienie, jeśli ustały przyczyny do jego ustanowienia, natomiast zmienia, jeśli stan zdrowia ubezwłasnowolnionego poprawił się tylko w pewnym stopniu (z ubezwłasnowolnienia całkowitego na częściowe) albo przeciwnie – pogorszył na tyle, że trzeba orzec ubezwłasnowolnienie całkowite.

Co warte podkreślenia, orzeczenie sądu o uchyleniu ubezwłasnowolnienia może zapaść dopiero **po przeprowadzeniu rozprawy, na której zostanie wysłuchana osoba ubezwłasnowolniona.**

Ciekawostką jest, że przy uchyleniu ubezwłasnowolnienia dowód z opinii biegłych nie jest wcale konieczny, choć niewątpliwie wskazany. Ustalenia o stanie psychicznym ubezwłasnowolnionego sąd może bowiem poczynić na podstawie innych dowodów. W odróżnieniu od wniosku o ubezwłasnowolnienie, wniosek o uchylenie ubezwłasnowolnienia nie podlega opłacie.

Kto może domagać się uchylenia ubezwłasnowolnienia?

Uprawnienie do złożenia wniosku o uchylenie albo zmianę ubezwłasnowolnienia ustawa przyznaje każdemu zainteresowanemu, w tym także osobie ubezwłasnowolnionej.

Sąd może wszcząć postępowanie także z urzędu, m.in. na podstawie wniosku osoby obcej, jak również w razie powzięcia wiarygodnej informacji, że stan zdrowia ubezwłasnowolnionego poprawił się na tyle, iż uzasadnia to wszczęcie postępowania o uchylenie ubezwłasnowolnienia.

2.4. Kurator dla osoby z niepełnosprawnością

Osobną instytucją jest **kurator ustanawiany dla osoby wymagającej wsparcia na podstawie Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego**. Można go powołać, jeżeli dana osoba potrzebuje pomocy do prowadzenia wszystkich spraw, spraw określonego rodzaju lub do załatwienia poszczególnej sprawy. Niepełnosprawność **nie musi być stwierdzona orzeczeniem o stopniu niepełnosprawności, diagnozą ani decyzją ZUS-u**.

Celem ustanowienia kuratora dla osoby z niepełnosprawnością jest pomoc danej osobie w podejmowaniu decyzji majątkowych i niemajątkowych. O tym, czy jest to konieczne, decyduje sąd. Zazwyczaj sąd przychyli się do wniosku samej osoby z niepełnosprawnością. Zakres obowiązków i uprawnień kuratora określa sąd opiekuńczy.

Kurator dla osoby z niepełnosprawnością nie jest i **nie staje się przedstawicielem ustawowym tej osoby** (kimś na równi z opiekunem prawnym). Taka osoba zachowuje pełną zdolność do czynności prawnych.

O takie wsparcie może się starać osoba pełnoletnia, która nie jest ubezwłasnowolniona całkowicie lub częściowo. Kuratelę uchyła się na wniosek osoby objętej kuratelą.

Dopuszczalne są różne modele kurateli dla niepełnosprawnego, w których powierza się kuratorowi:

- dokonania konkretnej czynności (faktycznej);
- prowadzenia określonego rodzaju spraw dotyczących osoby lub majątku osoby niepełnosprawnej (pieczy nad osobą lub majątkiem, a więc działań o charakterze zachowawczym);
- prowadzenia wszelkich spraw osoby niepełnosprawnej.

2.5. Pełnomocnictwo

Innym rozwiązaniem dla osoby, która nie jest w stanie działać samodzielnie, jest ustanowienie pełnomocnika. Pełnomocnik może być ustanowiony do określonych czynności sądowych lub pozasądowych.

Pełnomocnictwo do czynności pozasądowych może być:

- ogólne,
- do czynności prawnych określonego rodzaju,
- do konkretnej czynności prawnej.

Pełnomocnictwo ogólne powinno być udzielone na piśmie. Jeżeli natomiast do dokonania określonej czynności prawnej wymagana jest szczególna forma (np. aktu notarialnego), to trzeba się tej formy trzymać. Dlatego niektóre pełnomocnictwa wymagają ich udzielenia przed notariuszem w formie aktu notarialnego.

Pełnomocnika można powołać także do działania w postępowaniu sądowym.

W przypadku powołania pełnomocnika w postępowaniu sądowym osobę taką może powołać osoba mająca zdolność procesową. Zdolność procesową mają m.in. osoby fizyczne posiadające **pełną zdolność do czynności prawnych** (a więc osoby pełnoletnie, które nie zostały ubezwłasnowolnione). Osoby mające ograniczone zdolności do czynności prawnych mają jednak zdolność procesową w sprawach, które dotyczą tych czynności prawnych, których mogą dokonywać samodzielnie. Osoba z zaburzeniami psychicznymi, mająca zdolność procesową, **może udzielić pełnomocnictwa procesowego, gdyż zdolność procesową ma także osoba, która jest dotknięta zaburzeniami psychicznymi, nawet w stopniu trwale wyłączającym świadome i swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli, jeżeli osiągnęła pełnoletniość i nie została ubezwłasnowolniona.**

Również sąd może przydzielić tzw. pełnomocnika z urzędu, który pomoże danej osobie w prowadzeniu sprawy przed sądem. Konieczny jest jednak wniosek osoby zainteresowanej w tym zakresie i złożenie oświadczenia, iż dana osoba nie jest w stanie ponieść kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego bez uszczerbku utrzymania koniecznego dla siebie i rodziny. Sąd uwzględni wniosek, jeżeli udział adwokata lub radcy prawnego w sprawie uzna za potrzebny (w szczególności, gdy sprawa jest skomplikowana).

Ustanowienie adwokata lub radcy prawnego przez sąd jest równoznaczne z udzieleniem pełnomocnictwa procesowego.

2.6. Zastępcza zgoda sądu na dokonanie czynności prawnej

Zastępcza zgoda sądu pozwala na udzielenie zgody na badanie, zabieg lub inną czynność medyczną przez opiekuna prawnego, jeśli osoba, której zabieg dotyczy, nie może świadomie wyrazić zgody, ponieważ jest ubezwłasnowolniona lub niepełnoletnia.

Jeśli pacjent ma ukończone 18 lat i nie jest ubezwłasnowolniony, **sąd nie może udzielić takiej zgody.** Jeśli pacjent choruje psychicznie lub jest niepełnosprawny intelektualnie, lecz orientuje się w sytuacji i nie zgadza się na czynności medyczne, to w takiej sprawie ostateczną decyzję podejmuje sąd opiekuńczy. Sądem opiekuńczym w tym przypadku jest sąd, na którego terenie znajduje się **miejsce wykonania czynności medycznych.**

3. MODELE WSPIERANEGO PODEJMOWANIA DECYZJI

na przykładach rozwiązań zagranicznych

„Prześlanką ubezwłasnowolnienia nie może być wygoda urzędników, sprawy ekonomiczne, czy nieumiejętność porozumienia si e z daną osobą, szczególnie jeśli istnieją inne, łagodniejsze prawne formy wsparcia.”

dr Monika Zima-Parjaszewska
Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego

Podstawą zagranicznych rozwiązań jest **model wspieranego podejmowania decyzji**.

Modelowa sytuacja: osoba z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym została oszukana i podpisała umowę na pożyczkę w wysokości 10 tys. złotych. Rodzice zastanawiają się, jak uchronić ją od takich sytuacji w przyszłości.

W kolejnych podrozdziałach zaprezentowane zostaną dwa modele zagraniczne, różniące się między sobą, jednak oba znacznie wyprzedzające prawne rozwiązania obowiązujące w naszym kraju, jeśli kryterium porównania uczynimy urzeczywistnianie założeń Konwencji Praw Osób Niepełnoprawnych oraz społecznego modelu niepełnosprawności.

3.1. Wielka Brytania

W pierwszym modelu znajdują się rozwiązania najbardziej nowatorskie, które odbiegają od rozwiązania polskiego. Takie przepisy stosuje się na przykład w Wielkiej Brytanii oraz stanie Manitoba w Kanadzie. W Wielkiej Brytanii kwestię wspieranego podejmowania decyzji reguluje **Ustawa o mentalnej kompetencji – Mental Capacity Act**.

Jej najważniejsze założenia to:

- brak kompetencji to brak faktycznej zdolności do samodzielnego podjęcia konkretnej decyzji lub konkretnego działania w chwili, gdy decyzja ta lub działanie powinny być podjęte, nawet jednorazowo,
- osoba podejmująca decyzję musi ją rozumieć, więc według modelu wspomaganie decyzji kontekst do decyzji **musi być przedstawiony w taki sposób**, aby był zrozumiany, waga decyzji też i aby było możliwe jej podjęcie. Jeśli dana osoba nie jest w stanie wykonać choćby jednego z tych trzech aspektów procesu decyzyjnego, jest do niego niezdolna,
- za niezdolną uznaje się osobę całkowicie niezdolną do komunikacji
– **uwaga: nawet mrugnięcie okiem jest tu zdolnością!!!**
- duży nacisk położony na skuteczną komunikację z osobą z niepełnosprawnością – **informacja prosta, niemyląca, podawana wolno, zawierająca konsekwencje danej decyzji**,
- jeśli trzeba – wykorzystać środki techniczne, dostosować porę dnia, wybrać odpowiednie miejsce,
- pośrednikiem powinna być osoba bliska osobie z niepełnosprawnością,
- w prawie angielskim **istnieje prawne domniemanie kompetencji osoby dorosłej do podejmowania decyzji we własnych sprawach**,
- ocena zdolności do podejmowania decyzji dotyczy tylko osób cierpiących na niepełnosprawność ograniczającą funkcjonowanie intelektualne lub psychiczne (trwałą lub przejściową),
- ocena zdolności do podejmowania decyzji jest stałym obowiązkiem osób z otoczenia, zwłaszcza specjalistów (pracowników instytucji opiekuńczych, lekarzy, pracowników socjalnych,

notariuszy, adwokatów itp.),

- w prawie angielskim istnieje instytucja agenta – zastępcy w określonym przez sąd zakresie spraw,
- w sytuacji konfliktu między daną osobą a jej rodziną rozstrzygają specjaliści – jeśli nie jeden, to dwóch niezależnych od siebie,
- jeśli się nie uda – **dochodzi do mediacji**, np. biura opiekuna publicznego lub sądu opiekuńczego,
- każdy może podważyć decyzję o uznaniu osoby z niepełnosprawnością za niezdolną do podjęcia danej decyzji, także sama OzN,
- brak zdolności do podejmowania decyzji nigdy nie jest traktowany jako całościowy ani trwały,
- zastępca (inaczej: substytut) może podejmować jedynie czynności służące dobru reprezentowanego, uwzględniając jego życzenia i preferencje,
- substytut **może ustanowić sama osoba zainteresowana lub sąd**,
- każda kompetentna osoba może wyznaczyć inną osobę (inne osoby) na swojego stałego pełnomocnika, w sprawach finansowych może to być np. fundusz powierniczy lub bank,
- pełnomocnictwo ma pisemną formę określoną przez ustawę i musi być poświadczony przez niezależną osobę trzecią,
- stały pełnomocnik musi być zarejestrowany w biurze opiekuna publicznego i wyrazić na to zgodę,
- stały pełnomocnik podlega kontroli sądu opiekuńczego, który może go nawet usunąć z funkcji,
- o nadużyciach każdy ma prawo zawiadomić opiekuna publicznego, który wszczyna odpowiednie postępowanie weryfikujące, a w poważnych wypadkach zawiadamia sąd,
- jeśli nie ma stałego pełnomocnika, a osoba utraciła faktyczną zdolność decydowania – zwłaszcza w sprawach finansowych i konfliktowych – daną kwestię rozstrzyga sąd!
- wniosek o rozstrzygnięcie może złożyć każdy, kto ma w tym interes prawny za zgodą sądu,
- najczęściej agentem zostaje członek rodziny lub inna osoba bliska, ale może to być także osoba niezależna, np. **profesjonalny agent przy biurze opiekuna publicznego**,
- sąd rozstrzyga sprawy związane z ważnością oświadczeń woli, sprawy konfliktowe – wątpliwości w ocenie, w sprawach medycznych lub zmiany miejsca zamieszkania, a także w sprawach związanych ze stosowaniem przemocy i nadużyć wobec objętego opieką,
- **agenta, który jest powoływany, gdy nie ma stałego pełnomocnika**, powołuje się do spraw finansowych lub osobistych na jak najkrótszy czas,
- w jednorazowych sytuacjach nie jest powoływany agent – daną sprawę rozstrzyga wtedy sąd,
- jeśli osoba z niepełnosprawnością nie ma majątku lub korzysta tylko z pomocy socjalnej – nie powołuje się agenta,
- jeśli agent ma uzasadnione podejrzenie, że osoba, dla której został ustanowiony, ma kompetencję do podjęcia danej decyzji, nie może jej podjąć w jej imieniu,
- agent nie ma kompetencji działania w zakresach wyznaczonych przez stałe pełnomocnictwo,
- z zakresu kompetencji agenta jest wyłączone wyrażanie zgody na zaniechanie terapii ratującej życie osoby niekompetentnej – w tej kwestii decyduje sąd,
- agent ponosi odpowiedzialność za swoje działanie przed osobą, w imieniu której działa,
- agent podlega kontroli sądu i opiekuna publicznego,
- przy każdym organie samorządowym istnieje też niezależny rzecznik dla ochrony i wspierania

samotnych (pozbawionych rodziny i przyjaciół) osób niekompetentnych; konsultuje się z nim decyzje dotyczące leczenia samotnych osób niekompetentnych, np. pobyt w szpitalu dłuższy niż 4 tygodnie oraz opiekę domową dłuższą niż 8 tygodni.

Wniosek: Według brytyjskiego modelu wspieranego podejmowania decyzji taka osoba mogłaby mieć swojego agenta (substytutę) lub stałego pełnomocnika, ustalonego przez sąd, uprawnionego do wsparcia w podejmowaniu decyzji finansowych. Szczegółowy zakres byłby ustalony przez sąd. Takim agentem mógłby zostać członek rodziny lub profesjonalny agent – czyli osoba przygotowana do pełnienia takiej funkcji.

3.2. Szwecja

Drugim rodzajem rozwiązań realizującym model wspieranego podejmowania decyzji są rozwiązania zgodne z europejskimi trendami. To rozwiązania, na których powinna się wzorować Polska. Obowiązują w tej chwili w Niemczech, Austrii, Szwecji, Holandii, Estonii oraz Włoszech. Ten typ rozwiązań omówimy na przykładzie Szwecji. W Szwecji kwestię wspomaganego podejmowania decyzji reguluje **Szwedzki Kodeks rodzinny i opiekuńczy – Föräldrabalk**.

Jego najważniejsze założenia to:

- jedyna forma ograniczenia zdolności do czynności prawnych to powiernictwo – powiernika wyznacza sąd i określa zakres kompetencji,
- inną formą wsparcia jest tzw. kustodia (odpowiednik polskiego kuratora) – również wyznacza go sąd,
- zadaniem kuratora jest wspieranie osoby z niepełnosprawnością w podejmowaniu decyzji,
- dla kogo to jest: dla osób, które z powodu choroby, niepełnosprawności intelektualnej, słabego stanu zdrowia lub z innych przyczyn potrzebują wsparcia w zapewnieniu poszanowania ich praw, zarządzaniu majątkiem lub realizacji ich potrzeb,
- wniosek może złożyć sam zainteresowany, bliscy lub gmina,
- na wybór musi się zgodzić sam zainteresowany, jeśli to niemożliwe – musi to potwierdzić opinia lekarska,
- takiego kuratora nadzoruje osoba wyznaczona przez gminę,
- kurator składa coroczny raport z zarządzania majątkiem tej osoby,
- osoba wyznaczona przez gminę weryfikuje też wtedy, czy nadzór kuratora jest nadal potrzebny – jeśli nie, wnioskuje o jego odwołanie,
- kurator i osoba nadzorująca z gminy są opłacane z majątku OzN, jeśli to możliwe – inaczej płaci gmina,
- kurator jest doradcą i wszystkie jego działania muszą się odbywać w porozumieniu między dwiema stronami,
- kurator może być prawnym przedstawicielem tylko w kryzysowych sytuacjach,
- jeśli wystąpi konflikt między dwiema stronami – mediatorem jest osoba nadzorująca gminy,
- w szwedzkim prawie jest też instytucja pełnomocnictwa – może go udzielić tylko osoba w pełni świadoma swoich decyzji,

- wyznaczenie pełnomocnika oznacza, że nie trzeba ani powiernika, ani kuratora!

Wniosek: Według drugiego modelu wspieranego podejmowania decyzji taka osoba mogłaby mieć albo swojego powiernika ustalonego przez sąd z określonym zakresem kompetencji, albo tak zwanego kustodiana, odpowiednika kuratora. Kurator, w porozumieniu z osobą znajdującą się pod kuratelą, mógłby wspomagać ją w podejmowaniu decyzji finansowych, aby zapobiec nadużyciom wynikającym np. z niezrozumienia treści umowy lub innych zawiłości prawnych.

3.3. Polska

Trzecim typem rozwiązań są rozwiązania niezgodne z aktualnymi trendami wspierania decyzji. W tej grupie krajów znajduje się nie tylko Polska, ale również Francja, Hiszpania, Węgry, Bułgaria, Chorwacja.

Wniosek: Według trzeciego modelu rozwiązań najprawdopodobniej doszłoby do ubezwłasnowolnienia częściowego tej osoby w sprawach finansowych. W przypadku lepszej znajomości przepisów i przychylności instytucji możliwe byłoby podpisanie pełnomocnictwa, które pozwoliłoby wskazać reprezentanta tej osoby. Niestety, w tych rozwiązaniach brakuje odniesień do modelu wspieranego podejmowania decyzji na rzecz zastępowania osoby zainteresowanej w jej podejmowaniu.

3.4. Modele wspieranego podejmowania decyzji – porównanie wybranych elementów:

1. Czy występuje ubezwłasnowolnienie?

Wielka Brytania	NIE
Szwecja	NIE
Polska	TAK – ubezwłasnowolnienie całkowite lub częściowe.

2. Jakie występują alternatywy dla ubezwłasnowolnienia?

Wielka Brytania	Model wspieranego podejmowania decyzji polegający na ustanowieniu substytutu, stałego pełnomocnika lub agenta.
Szwecja	Model wspieranego podejmowania decyzji polegający na wyznaczeniu powiernika lub kustodiana, których zadaniem jest wspieranie osoby z niepełnosprawnością

	w podejmowaniu decyzji.
Polska	Kurator dla osoby z niepełnosprawnością, jeżeli dana osoba potrzebuje pomocy do prowadzenia wszystkich spraw, spraw określonego rodzaju lub do załatwienia konkretnej sprawy.

3. Wobec kogo stosuje się model wspieranego podejmowania decyzji lub ubezwłasnowolnienie?

Wielka Brytania	Wobec osób, które z różnych względów nie są w stanie podjąć samodzielnej decyzji lub konkretnego działania, z wyłączeniem osób niezdolnych do komunikacji.
Szwecja	Wobec osób, które z powodu choroby, niepełnosprawności intelektualnej, słabego stanu zdrowia lub z innych przyczyn potrzebują wsparcia w zapewnieniu poszanowania ich praw, zarządzaniu majątkiem lub realizacji ich potrzeb.
Polska	Ubezwłasnowolnienie stosuje się wobec osób z niepełnosprawnością intelektualną chorobą psychiczną albo innego rodzaju zaburzeniem psychicznym, które nie są w stanie kierować swoim postępowaniem.

4. Kto rozstrzyga o konieczności zastosowania modelu wspieranego podejmowania decyzji lub ubezwłasnowolnienia?

Wielka Brytania	Sąd na wniosek każdego zainteresowanego.
Szwecja	Sąd na wniosek każdego zainteresowanego, bliskich osoby z niepełnosprawnością oraz gminy.
Polska	Sąd na wniosek osób najbliższych dla osoby z niepełnosprawnością, jej przedstawiciela ustawowego lub prokuratora.

5. Kto dba o interesy osoby, wobec której stosuje się model wspieranego podejmowania decyzji lub ubezwłasnowolnionej?

Wielka Brytania	<p>Substytut, który może podejmować jedynie czynności służące dobru reprezentowanego, uwzględniając jego życzenia i preferencje; Pełnomocnik, który jest upoważniony do reprezentacji uprawnionego i składania w jego imieniu oświadczeń woli;</p> <p>Agent, który jest mocowany do samodzielnego podejmowania decyzji w kwestiach finansowych i osobistych, z wyłączeniem decyzji dot. leczenia.</p>
-----------------	---

Szwecja	Powiernik, który jest uprawniony do działania w imieniu osoby, dla której został wyznaczony w zakresie kompetencji ustalonym przez sąd; Custodian, którego zadaniem jest wspieranie osoby z niepełnosprawnością w podejmowaniu decyzji.
Polska	Przy ubezwłasnowolnieniu całkowitym opiekun, który sprawuje pieczę nad osobą ubezwłasnowolnioną całkowicie i nad jej majątkiem; Przy ubezwłasnowolnieniu częściowym kurator, który jest powołany do reprezentowania osoby ubezwłasnowolnionej i do zarządu jej majątkiem.

6. Czy osoba z niepełnosprawnością ma wpływ na podejmowane wobec niej decyzje?

Wielka Brytania	Tak, na każdym etapie.
Szwecja	Tak, na każdym etapie.
Polska	Co do zasady powinna zostać wysłuchana, lecz w praktyce wpływ jest niewielki.

7. Jakie są skutki dla zdolności do czynności prawnych osoby, wobec której zastosowano model wspieranego podejmowania decyzji lub ubezwłasnowolnienie?

Wielka Brytania	Osoba z niepełnosprawnością nie traci zdolności do czynności prawnych.
Szwecja	Jedynie w razie ustanowienia powiernika następuje ograniczenie zdolności do czynności prawnych.
Polska	Osoba całkowicie ubezwłasnowolniona traci zdolność do czynności prawnych i jest jej wyznaczany opiekun prawny; Osobie częściowo ubezwłasnowolnionej zostaje ograniczona zdolność do czynności prawnych oraz jest jej wyznaczany kurator.

8. Przez jaki okres stosowany jest model wspieranego podejmowania decyzji wobec osoby z niepełnosprawnością lub ubezwłasnowolnienie?

Wielka Brytania	Jednorazowo lub na ściśle określony czas.
Szwecja	Jednorazowo lub na ściśle określony czas.
Polska	Bezterminowo.

4. KIERUNKI ZMIAN PRAWA W POLSCE

Na chwilę obecną **nie planuje się zmian w przepisach dotyczących ubezwłasnowolnienia**. W przeszłości pojawiało się za to wiele propozycji takich zmian. Przykładem jest stanowisko Rzecznika Praw Obywatelskich, który od dawna uważa, że instytucja ubezwłasnowolnienia powinna zostać zniesiona i zastąpiona systemem wspieranego podejmowania decyzji. Tego samego od lat domagają się także **organizacje pozarządowe zajmujące się wspieraniem osób z niepełnosprawnościami**.

W wyniku prac Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego przy Ministrze Sprawiedliwości powstawał projekt ustawy likwidujący ubezwłasnowolnienie, jednak prace zostały zarzucone w grudniu 2015 roku po likwidacji komisji. W 2018 roku Ministerstwo Sprawiedliwości przyznało, że zmiany są konieczne, ale muszą poczekać, „z uwagi na inne priorytetowe projekty i zadania”. W rekomendacjach dla Polski z **października 2018 roku**. Komitet ONZ zalecił m.in. **likwidację instytucji ubezwłasnowolnienia**. W tym samym roku, podczas dialogu z Komitetem ONZ ds. Praw Osób z Niepełnosprawnościami w Genewie, przedstawiciel rządu zapowiedział, że w Ministerstwie Sprawiedliwości zostaną podjęte prace koncepcyjne nad zmianą w zakresie ubezwłasnowolnienia. Kierunku zmian nie określono do tej pory.

Ocena skuteczności przepisów dotyczących ubezwłasnowolnienia

Od dłuższego czasu mówi się o zmianach w przepisach dotyczących ubezwłasnowolnienia. Głównymi argumentami jest brak nowelizacji tych przepisów oraz nieuwzględnianie zmian w terminologii medycznej. Przykładowo, określenie „choroba psychiczna” nie występuje w systemach klasyfikacji zaburzeń psychicznych, podobnie jak „niedorozwój umysłowy”. Oba terminy od dawna funkcjonują jako **niepełnosprawność intelektualna**.

Przeciwnicy ubezwłasnowolnienia uważają, że ma ono charakter dyskryminujący. Na poparcie tej tezy przywołuje się art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, który mówi, że ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź też dla ochrony środowiska, zdrowia, moralności publicznej albo wolności i praw innych osób. Co ważne, ograniczenia te nie mogą przy tym naruszać istoty wolności i praw. Dlatego powstaje pytanie, czy ubezwłasnowolnienie jest zgodne z obecną Konstytucją RP, czy przystaje do obecnych standardów demokratycznych i czy „mieści się” w granicach ingerencji państwa w prawa jednostki? Ważne jest też pytanie, czy ubezwłasnowolnienie służy ochronie interesów osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz chorujących psychicznie, czy raczej odbiera im **prawo do samostanowienia**?

Rekomendacje dotyczące zmian w prawie dot. ubezwłasnowolnienia

Helsińska Fundacja Praw Człowieka **zaleca zmiany w prawie dotyczącym ubezwłasnowolnienia w Polsce**. Najważniejsze propozycje zmian to:

- zmiana kształtu instytucji ubezwłasnowolnienia,
- zastąpienie rozwiązań ograniczających zdolność do czynności prawnych lub je odbierających

rozwiązaniami z modelu wspieranego podejmowania decyzji, który pozwoli samodzielnie decydować osobom z niepełnosprawnościami o sobie,

- stworzenie rozwiązań, które można dopasować do potrzeb konkretnej osoby,
- kładzenie nacisku na poszanowanie godności, autonomii i swobody działania osób z niepełnosprawnościami,
- zgodność obecnych przepisów z krajowymi i międzynarodowymi standardami ochrony praw człowieka,
- ubezwłasnowolnienie, dopóki będzie w polskim prawie, powinno być ostatecznością,
- decyzja sądu dotycząca ubezwłasnowolnienia za każdym razem powinna oceniać, czy ubezwłasnowolnienie jest środkiem koniecznym i proporcjonalnym w stosunku do potrzeb danej osoby.

5. PYTANIA ZWIĄZANE Z UBEZWŁASNOWOLIENIEM

Jakie akty prawne regulują kwestię ubezwłasnowolnienia?

Institucja ubezwłasnowolnienia została wprowadzona do prawa cywilnego w 1964 roku.

Kwestie materialne, tj. regulacje określające kogo i w jakich sytuacjach można ubezwłasnowolnić określa **ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz.1740)**, natomiast kwestie proceduralne, tj. regulacje określające procedurę ubezwłasnowolnienia wynikają z **ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 1575)**.

Czym według polskiego prawa jest ubezwłasnowolnienie?

Ubezwłasnowolnienie powoduje, iż osoba ubezwłasnowolniona jest **ograniczona w możliwości podejmowania decyzji** dotyczących swojej osoby i majątku. Osoba ubezwłasnowolniona całkowicie **nie ma w ogóle zdolności do czynności prawnych**, a osoba ubezwłasnowolniona częściowo **ma ograniczoną zdolność do czynności prawnych**. Z założenia ubezwłasnowolnienie ma służyć wyłącznie interesowi osoby chorej, a nie dobru wnoszącego o ubezwłasnowolnienie i rodziny wnoszącego.

Praktyka pokazuje, że ubezwłasnowolnienie jest niejednokrotnie stosowane dla wygody – aby móc **przedłużyć kontrolę rodzicielską**, aby móc **przeprowadzić zabieg medyczny**, aby – w mniemaniu rodzica – **utworzyć parasol ochronny nad dzieckiem w przypadku zobowiązań finansowych lub odpowiedzialności karnej**. Niestety, ubezwłasnowolnienie temu **nie zapobiega**. O odpowiedzialności karnej decyduje to, czy sprawca miał zdolność rozpoznania znaczenia swojego czynu i pokierowania swoim postępowaniem i nie ma to związku z ubezwłasnowolnieniem, nawet całkowitym. Natomiast odpowiedzialność finansową ustaloną na podstawie umowy uznaje się za **nieważną w postępowaniu sądowym**.

Czy ubezwłasnowolnienie znosi odpowiedzialność karną?

Osoba ubezwłasnowolniona nie ponosi odpowiedzialności tylko wtedy, gdy zostanie ustalone, że w chwili popełnienia czynu zabronionego osoba ta wskutek choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego lub innego zakłócenia czynności psychicznych nie mogła rozpoznać jego znaczenia i pokierować swym postępowaniem (art. 31 § 1 i 2 Kodeksu karnego). Jednakże w każdym przypadku, gdy osoba ubezwłasnowolniona dopuści się popełnienia czynu zabronionego, Sąd lub organy ścigania winny zlecić przeprowadzenie badań przez biegłych sądowych (z zakresu psychologii i psychiatrii), czy w momencie popełnienia czynu osoba ta była świadoma swego postępowania i czy potrafiła nim pokierować.

Sam fakt bycia osobą ubezwłasnowolnioną nie wystarczy do uznania, że taka osoba nie może odpowiadać karnie. W sytuacji, gdy osoba ubezwłasnowolniona w chwili popełnienia czynu nie mogła wskutek powyższych powodów kierować swoim postępowaniem, wówczas postępowanie karne będzie wobec niej umorzone. Nie oznacza to jednak, że taki sprawca uniknie konsekwencji swojego czynu, albowiem w razie uznania przez sąd, że osoba taka może stwarzać zagrożenie, stosuje się środki zabezpieczające, w ramach których sąd może skierować sprawcę na bezterminowe umieszczenie w zakładzie zamkniętym. Jeżeli jednak biegli stwierdzą, iż w momencie czynu osoba sprawcy była świadoma swego postępowania i mogła nim pokierować, wówczas odpowiada za nie na takich samych warunkach jak inni obywatele.

Czy opiekun prawny może pełnić swoją funkcję, mając orzeczenie o stopniu niepełnosprawności?

W przepisach nigdzie nie jest wskazane, że osoba z orzeczeniem o stopniu niepełnosprawności **nie może być opiekunem prawnym osoby ubezwłasnowolnionej**. Przykład: osoba poruszająca się na wózku inwalidzkim (ze znacznym stopniem niepełnosprawności) może być opiekunem prawnym dorosłego syna z niepełnosprawnością intelektualną.

Jak wygląda procedura zatrzymania osoby podejrzewanej o nieświadomość tego, co robi?

Zatrzymać można osobę podejrzaną, czyli taką, co do której zachodzi uzasadnione przypuszczenie, że popełniła przestępstwo. W takiej sytuacji wystarczy informacja o możliwości popełnienia przestępstwa przez daną osobę, przy czym przypuszczenie nie może być dowolne, lecz uzasadnione konkretnymi okolicznościami popartymi określonym dowodem np. własne spostrzeżenia policjanta lub informacje uzyskane od świadków zdarzenia.

Ponadto musi zostać spełniony jeden z poniższych warunków formalnych uzasadniających zatrzymanie (art. 244 § 1 kodeks postępowania karnego):

- a) **obawa ucieczki,**
- b) **obawa ukrycia się,**
- c) **obawa zatarcia śladów,**
- d) **niemożność ustalenia tożsamości osoby podejrzanej,**

e) istnienia przesłanki do przeprowadzenia przeciwko osobie zatrzymanej postępowania w trybie przyspieszonym.

Osobę zatrzymaną informuje się o przyczynach zatrzymania oraz o przysługujących jej prawach, w tym o prawie do skorzystania z pomocy adwokata lub radcy prawnego. W razie potrzeby zatrzymanemu jest udzielana również pierwsza pomoc medyczna. Podczas zatrzymania należy także wysłuchać osobę zatrzymaną, a z samej czynności zatrzymania sporządza się protokół. Ponadto o zatrzymaniu należy niezwłocznie zawiadomić prokuratora. W stosunku do osoby zatrzymanej można zastosować środki przymusu bezpośredniego np. chwyty obezwładniające lub kajdanki.

Podsumowując, zatrzymanego zawsze należy poinformować o przyczynie zatrzymania, a następnie przedstawić mu jego prawa, w szczególności umożliwić nawiązanie w dostępnej formie kontaktu z adwokatem lub radcą prawnym oraz wysłuchać go.

Czy policyjna dokumentacja ze zdarzenia może pełnić decydującą rolę w sądzie?

Z interwencji policji jest sporządzona notatka służbowa, która może posłużyć za dowód w sprawie karnej związanej z danym zdarzeniem. Wszelkie inne dokumenty sporządzone przez policję podczas zdarzenia powinny znaleźć się w aktach sprawy i mogą stanowić materiał dowodowy. Jednak pewnych czynności, do których należą np. zeznania świadka, nie wolno zastępować treścią pism, zapisków lub notatek urzędowych (służbowych). Dokumentacja sporządzona przez policję stanowi element pozyskiwania i gromadzenia materiału dowodowego w związku z toczącym się postępowaniem karnym. Dokumentacja policyjna ze zdarzenia może również służyć za dowód w postępowaniu cywilnym.

Dokumentacja policyjna jest jednym z elementów zebranego w sprawie materiału dowodowego stanowiącego podstawę do dokonania ustaleń faktycznych przez sąd, przy czym nie powinna pełnić decydującej roli w toku dokonywanych ustaleń przez sąd, gdyż należy wziąć pod uwagę również pozostały materiał dowodowy zgromadzony w danej sprawie.

Jaką rolę w sprawie o ubezwłasnowolnienie może pełnić organizacja pozarządowa?

Organizacje pozarządowe, które wśród swoich zadań statutowych mają ochronę praw osób niepełnosprawnych, udzielanie pomocy takim osobom lub ochrona praw człowieka, mogą wstąpić do postępowania o ubezwłasnowolnienie na każdym jego etapie. Udział takiej organizacji jest możliwy do momentu prawomocnego zakończenia postępowania.

Uznaje się, iż organizacja pozarządowa może przedstawić sądowi istotny dla sprawy pogląd z własnej inicjatywy bądź na wezwanie sądu. Istnieją wprawdzie wątpliwości, czego pogląd organizacji pozarządowej może dotyczyć, jednak dopuszcza się wypowiedź zarówno o charakterze ogólnym, jak również przedstawienie poglądu dotyczącego okoliczności faktycznych sprawy.

Pogląd organizacji powinien być przedstawiony w formie uchwały lub oświadczenia podjętych przez należycie umocowany organ tej organizacji. Warto przy prezentowaniu poglądu załączyć dokumenty wskazujące na należyte umocowanie organu danej organizacji.

Opinia organizacji nie jest w żadnej mierze wiążąca dla sądu, ale oczywiście może być pomocna przy wydawaniu rozstrzygnięcia.

Udział organizacji pozarządowej w postępowaniu o ubezwłasnowolnienie jest pośrednią formą udziału organizacji w postępowaniu sądowym. Stąd brak podstaw prawnych do wzywania organizacji pozarządowej na rozprawę na takiej samej zasadzie jak bezpośrednich stron postępowania.

Czy za przestępstwa lub wykroczenia popełnione przez osobę ubezwłasnowolnioną odpowiada karnie jego opiekun prawny?

Nie. Kodeks karny **nie przewiduje odpowiedzialności karnej opiekuna prawnego za przestępstwa popełnione przez osobę ubezwłasnowolnioną.**

Warto jednak zwrócić uwagę, że według prawa cywilnego opiekun prawny odpowiada **za winę w nadzorze** (zgodnie z art. 427 Kodeksu cywilnego). Należy wskazać, iż zgodnie z art. 76 k.p.k. (Kodeksu postępowania karnego) jeśli oskarżonym jest ubezwłasnowolniony, jego przedstawiciel ustawowy lub osoba, pod której pieczęć oskarżony pozostaje, może podejmować na jego korzyść wszelkie czynności procesowe, a przede wszystkim wnosić środki zaskarżenia, składać wnioski oraz ustanowić obrońcę.

Kto dziedziczy po osobie ubezwłasnowolnionej?

Dziedziczenie po osobie ubezwłasnowolnionej odbywa się na zasadach określonych w Kodeksie cywilnym. Z uwagi na fakt, że osoba taka nie może sporządzić testamentu, dziedziczenie następuje jedynie na podstawie ustawy. W pierwszej kolejności powołane z ustawy do spadku są dzieci spadkodawcy oraz jego małżonek, którzy dziedziczą w częściach równych. W przypadku braku dzieci powołani do spadku z ustawy są małżonek i rodzice, z kolei w razie braku dzieci i małżonka cały spadek przypada rodzicom w równych częściach.

Czy osoba ubezwłasnowolniona może dziedziczyć majątek?

Tak. Osoba ubezwłasnowolniona **dziedziczy majątek po najbliższych na takich samych zasadach jak osoba posiadająca pełną zdolność do czynności prawnych.** Podkreślenia wymaga jednak fakt, że w postępowaniu spadkowym jest **reprezentowana przez opiekuna lub kuratora.** Osoba ubezwłasnowolniona może zostać wydziedziczona w testamencie przez spadkodawcę **na takich samych zasadach jak osoba z pełną zdolnością do czynności prawnych** – czyli tylko w określonych przypadkach, tj. jeśli wbrew woli spadkodawcy postępuje uporczywie w sposób sprzeczny z zasadami współżycia społecznego, jeśli dopuściła się względem spadkodawcy albo jednej z najbliższych mu osób umyślnego przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności albo rażącej obrazy czci lub jeśli uporczywie nie dopełnia względem spadkodawcy obowiązków rodzinnych.

Sam fakt ubezwłasnowolnienia **nie jest wystarczający do wydziedziczenia takiej osoby.**

Czy decyzja o ubezwłasnowolnieniu jest znana różnym instytucjom?

Nie. Niestety, na razie nie istnieje żadna baza osób ubezwłasnowolnionych.

Sąd nie informuje o tym innych instytucji.

Czy istnieje mechanizm prawny, który pozwala ułatwić podjęcie decyzji o przeprowadzeniu operacji chirurgicznej lub zabiegu medycznego?

Tak, na przykład zastępcza zgoda sądu.

Czy kuratorem osoby z niepełnosprawnością może być opiekun prawny?

Może. Jest to jak najbardziej możliwe.

6. SUPLEMENT – ODNOŚNIKI DO WYBRANYCH ZAPISÓW PRAWA

- Ubezważnowolnienie uregulowane jest w Kodeksie cywilnym (art. 12–22 Kodeksu cywilnego). W tych przepisach znajdziemy ogólne przesłanki i skutki ubezważnowolnienia całkowitego i częściowego.
- Procedurę ubezważnowolnienia reguluje natomiast Kodeks postępowania cywilnego (art. 544–5601 Kodeksu postępowania cywilnego).
- Szereg regulacji dotyczących ubezważnowolnienia zawiera również Kodeks rodzinny i opiekuńczy (art. 11, 12, 53, 64, 65, 77, 108, 175–177, 181).
- Ponadto ubezważnowolnienie uregulowane jest także w szeregu innych ustaw, np. w Ustawie o dowodach osobistych, Ustawie o ochronie zdrowia psychicznego, Ustawie o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, Kodeksie postępowania karnego, Ustawie o zawodach lekarza i lekarza dentysty.
- Kwestia kuratora osoby z niepełnosprawnością jest opisana w artykule 183 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

7. SŁOWNICZEK POJEĆ PODSTAWOWYCH

ZDOLNOŚĆ PRAWNA

Zdolność prawna to bycie podmiotem praw i obowiązków.

Zdolność prawną ma każdy od narodzin do śmierci.

ZDOLNOŚĆ DO CZYNNOŚCI PRAWNYCH

Zdolność określonej osoby do nabywania praw i zaciągania zobowiązań

we własnym imieniu za pomocą czynności prawnych, inaczej zdolność do zawierania umów. Częściową zdolność do czynności prawnych otrzymuje się z ukończeniem 13. roku życia, a pełną zdolność do czynności prawnych – z ukończeniem 18. roku życia.

UBEZWŁASNOWOLNIENIE

Pozbawienie osoby fizycznej zdolności do czynności prawnych (ubezwłasnowolnienie całkowite) lub ograniczenie tej zdolności (ubezwłasnowolnienie częściowe) i poddanie danej osoby pieczy prawnej przedstawiciela ustawowego.

SAMOSTANOWIENIE

To szeroko rozumiana możliwość decydowania o sobie.

Jest jednym z warunków niezależnego życia OzN.

MODEL WSPIERANEGO PODEJMOWANIA DECYZJI

Według art. 12 Konwencji Praw Osób Niepełnosprawnych to proces podejmowania decyzji, który składa się z kilku etapów:

- osoba wspierana musi zrozumieć dostępne informacje na dany temat;
- osoba wspierana musi być w stanie ocenić skutki swoich działań;
- na podstawie informacji o sytuacji i skutkach ewentualnych decyzji – musi być w stanie podjąć własną decyzję;
- musi być w stanie przekazać swoją wolę innym, a więc swoją decyzję zakomunikować w zrozumiały dla innych sposób.

Na każdym z tych etapów osoba z niepełnosprawnością ma prawo do wsparcia różnymi środkami, takimi jak: wsparcie osobowe, techniczne, wsparcie tłumacza, tekst łatwy w czytaniu, niezbędny czas, aby pomóc jej przejść przez fazę procesu decyzyjnego. Dzięki temu możliwe jest samodzielne podjęcie decyzji przez tę osobę zamiast działania za nią.

POZORNOŚĆ

Wada oświadczenia woli powodująca nieważność czynności prawnej. Nieważne jest oświadczenie woli złożone drugiej stronie za jej zgodą dla pozorów. Chodzi więc o sytuację, gdy przykładowo strony umawiają się potajemnie, że ujawnione wobec osób trzecich oświadczenie woli nie wywoła skutków

prawnych. Przykładowo strony zawierają umowę sprzedaży samochodu, ale umawiają się, że własność pojazdu nie przejdzie na kupującego. Taka umowa sprzedaży, z uwagi na to, że została zawarta dla pozor, będzie nieważna.

PODSTĘP

Podstęp nazywany jest kwalifikowanym błędem. Podstępne działanie polega na świadomym wprowadzeniu jakiejś osoby w błąd lub na umocnieniu jej błędnego mniemania i to w celu skłonienia jej do złożenia oświadczenia woli określonej treści. W przypadku podstępu wywołanego przez drugą osobę również można uchylić się od skutków prawnych złożonego oświadczenia woli pod wpływem błędu i to nawet wówczas, gdy błąd nie był istotny, jak i wtedy, gdy nie dotyczył treści czynności prawnej.

Tutaj, podobnie jak w przypadku błędu, konieczne jest więc podjęcie dodatkowej czynności – złożenie oświadczenia o uchyleniu się od skutków czynności prawnej z uwagi na podstęp.

Oświadczenie o uchyleniu się od skutków prawnych oświadczenia woli, które zostało złożone innej osobie pod wpływem podstępu, musi nastąpić na piśmie. Uprawnienie wygasa z upływem roku od dnia wykrycia błędu.

GROŹBA

Również nieważna jest czynność prawna, w której jedna ze stron złożyła swoje oświadczenie pod wpływem groźby. Od skutków prawnych oświadczenia woli złożonego pod wpływem bezprawnej groźby drugiej strony lub osoby trzeciej można uchylić się, jeżeli z okoliczności wynika, że osoba składająca oświadczenie mogła się obawiać, iż jej samej lub innej osobie grozi poważne niebezpieczeństwo osobiste lub majątkowe. Osoba zagrożona znajduje się więc w sytuacji przymusowej i stoi przed alternatywą: albo dokonać żądanej czynności prawnej, albo narazić się na realizację stanu rzeczy określonego w groźbie.

BŁĄD

Kolejna wada oświadczenia woli powodująca nieważność czynności prawnej. Przez błąd rozumie się niezgodność między obiektywną rzeczywistością a jej odbiciem w świadomości człowieka. Błąd ma znaczenie prawne wówczas, gdy dotyczy treści czynności prawnej i gdy jest błędem istotnym. W razie błędu co do treści czynności prawnej można uchylić się od skutków swego oświadczenia woli. Konieczne jest więc podjęcie dodatkowej czynności – złożenie oświadczenia o uchyleniu się od skutków czynności prawnej z uwagi na błąd.

Jeżeli chodzi natomiast o oświadczenie woli składane innej osobie (np. w toku zawarcia umowy) i będące zarazem odpłatną czynnością prawną uchylenie się od skutków prawnych będzie możliwe, gdy adresat oświadczenia woli: a) błąd wywołał, chociażby bez swojej winy, b) wiedział o błędzie, c) mógł z łatwością błąd zauważyć. Jeżeli więc adresat oświadczenia woli w powyższych sytuacjach nie wyprowadził składającego oświadczenia woli z błędu, wówczas jego interes nie zasługuje na ochronę. Oświadczenie o uchyleniu się od skutków prawnych oświadczenia woli, które zostało złożone innej osobie pod wpływem błędu, musi nastąpić na piśmie. Uprawnienie wygasa z upływem roku od dnia wykrycia błędu.

10. GDZIE SZUKAĆ POMOCY PRAWNEJ?

BEZPŁATNE PORADY PRAWNE:

W Polsce istnieje instytucja bezpłatnych porad prawnych. Co do zasady w Poznaniu za pomoc osobom niepełnosprawnym odpowiada Wydział Zdrowia i Spraw Społecznych. Podobnie jest w innych miastach naszego kraju (szukaj: Wydział Zdrowia i Spraw Społecznych w danym mieście).

Należy pamiętać, że nie zawsze rodzic znajdzie tam pomoc, której szuka lub jako klient nie zawsze spełnia warunki, aby z niej skorzystać. Z biegiem czasu ulegają dezaktualizacji adresy i kontakty lub kończą się projekty, w ramach których wsparcie było realizowane.

Podjęliśmy się pojedynczej weryfikacji i w wymienionych miejscach uzyskaliśmy odpowiedź dotyczącą warunków i zakresu wsparcia (stan na grudniu 2021 roku).

■ Fundacja "Centrum Promocji i Rozwoju Mediacji"

ul. Młyńska 3/13, 61-729 Poznań

tel. 661 750 356, biuro@centrum-mediacji.org

- telefoniczne dyżury odbywają się cyklicznie raz na 2-3 miesiące;
- informacje o terminach można uzyskać na stronie Fundacji oraz na stronie Miasta Poznań.

■ Fundacja Togatus Pro Bono

ul. Warmińska 7/1, 10-544 Olsztyn

tel. 884 938 188, fundacja@togatus.pl

- porady dla rodziców/opiekunów, jak i osób z niepełnosprawnościami;
- dostępna jest zarówno forma on-line, jak i off-line konieczne jest zapisanie się z wyprzedzeniem – podczas pandemii COVID-19
- porady są świadczone także mailowo lub przez wideoporadę;
- prawnik może pomóc sporządzić pismo lub doradzić w kwestii ubezwłasnowolnienia lub innej formy wspieranego podejmowania decyzji, ale nie reprezentuje w sądzie.

Obecnie na terenie kraju działa 25 punktów porady prawnej. W 2022 roku ta liczba wzrośnie do 38 i będą wśród nich punkty na terenie Wielkopolski (niestety nie w Poznaniu). Godziny udzielania porad: przez 4 godziny dziennie, w zależności od godzin otwarcia danego punktu.

■ Biuro doradcze „Gestor”

ul. Słowackiego 25/5, 60-822 Poznań

lex@grupagestor.com

- bezpłatne porady prawne są świadczone tylko osobiście we wtorki na godziny 15:30 i 16:30;
- punkt świadczy porady zarówno rodzicom, jak i osobom z niepełnosprawnościami;
- wsparcie obejmuje sprawy związanymi ze wspomaganym podejmowaniem decyzji.

■ **Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną**

ul. Głogowa 2B, 02-639 Warszawa

<https://new.psoni.org.pl>

Radca prawny Michał Orzechowski

tel. 516 187 212, michal.orzechowski@psoni.org.pl

- porady dla osób z niepełnosprawnościami oraz rodziców i opiekunów;
- godziny udzielania porad: od 8:00 do 15:00 (forma on-line, jak i off-line).

REKOMENDOWANE PŁATNE PORADY PRAWNE:

■ **Książkiewicz Muchowicz Kancelaria Radców Prawnych s. p.**

ul. 3 Maja 47/9, 61-728 Poznań

tel. 793 667 775, kancelaria@ksiazkiewicz-muchowicz.pl

■ **Kancelaria Adwokacka Andrzej Gulik**

ul. Słowackiego 44, 62-065 Grodzisk Wlkp.

filia: ul. Młyńska 3/13, 61-729 Poznań

tel. 661 750 356, andrzej.gulik@gw-adwokaci.pl

■ **Kancelaria Adwokacka Jerzy Wysoczański**

ul. Młyńska 3/13, 61-729 Poznań

tel. 600 398 272, jerzy.wysoczanski@gw-adwokaci.pl

Innowacja społeczna: „Na rozdrożu. Rodzina w obliczu ubezwłasnowolnienia”

Autor innowacji: Fundacja FIONA

Projekt Inkubator Innowacji Społecznych Generator Dostępności jest realizowany przez Stowarzyszenie Na Rzecz Spółdzielni Socjalnych w partnerstwie z Regionalnym Ośrodkiem Polityki Społecznej w Poznaniu w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój.